

REGENERACIONISME I EDUCACIÓ A MENORCA: APROXIMACIÓ A L'IDEARI PEDAGÒGIC DE JOAN BENEJAM

J. ADROVER; J. VALLESPÍR; LL. VILLALONGA

1. INTRODUCCIÓ

Que la història moderna de Menorca resultà un tant atzarosa creim que és un fet que tothom coneix, un segle XVIII que al cap i a la fi esdevé positiu per un desenvolupament econòmic i cultural que mai no havia conegut l'illa i ja mai havia de tornar a conèixer, al menys fins ara. Per tant Menorca i els menorquins i, sobretot, les colònies de jueus i grecs que havien romàs a l'illa actuant com vertaders motors del desenvolupament econòmic (Terrón Ponce, 1981, 32-33) tot just encetat el segle XIX havien d'enyorar els britànics.

Les colònies d'emigrants grecs, jueus i musulmans jugaren un paper força important en el floreixement econòmic de l'illa, juntament amb la permissivitat del govern anglès enfront dels afers comercials.

Així tenim que s'ençata un nou segle amb una acumulació de capital que mai no arriba a entrar en contacte amb les noves formes de producció. Les colònies de grecs i jueus foren expulsades i ja a 1820, prohibit definitivament el comerç de blat otorgant el monopoli als productors de Castella, la qual cosa enfonsava definitivament l'economia menorquina (Quintana, 1976, 7).

En quant a l'aspecte cultural s'inicia a principis d'aquest s. XIX un procés de distanciament entre la intel·lectualitat i el poble pla. La cohesió cultura-societat desapareix, acaba el període menorquí de la literatura catalana, la intel·lectualitat de l'illa esdevé provinciana i comença la decadència similar a la de la resta dels països catalans, tret de què aquells ja han iniciat un procés de renaixença. Menorca, per tant, restà en la posició més desfavorable (Carbonell, 1964).

No començaria a veure's un futur esperançador per a Menorca fins a la segona meitat del s. XIX, especialment a partir de la Restauració, sorgint un esperit emprenedor entre els menorquins, que provocaren un desenvolupament econòmic amb gran entusiasme, encara que faltaren condicions essencials per a una lògica industrialització: l'existència de matèriaries primes, i una adequada preparació que permet salvar obstacles com la competència i la financiació.

Tot i amb això és el moment en què es creen indústries importants com les del calçat (1844), textil (1857), les quals implicaven un canvi en el curs de l'economia tradicional. Però aquesta puixant indústria migrada d'infraestructura per a desenvolupar-se havia de rebre encara cops molt importants que la feren tambalejar, com foren la Guerra de Secessió Nord-americana que influí directament sobre els preus del cotó (Serra Belabre, 1967) i anys més tard la pèrdua del mercat de Cuba la qual cosa comportaria que novament s'encetava una altra centúria en condicions econòmiques molt precàries, esdevenint crítiques cap a l'any 1906 conegut com a "s'any de sa fam". La guerra europea significaria un petit millorament ja que tengueren sortida cap a Europa, sobretot França, la producció de sabates, però acabada la guerra, el mercat s'estingí i el fantasma de la crisi sorgí altre cop (Quintana, 1976). Les paraules de Francesc de B. Moll en són ben il·lustratives del que deim:

"Hi havia molta gent pobra, els treballadors eren mal pagats i havien de fer moltes hores de feina —quan en tenien— per arribar a guanyar dues o tres pessetes de jornal... En conjunt la població menorquina dels primers anys d'aquesta centúria es trobava a un nivell econòmic molt baix: llevat dels propietaris rurals i dels industrials que havien fet un raconet en les temporades bones, la gent ho passava bastant magre". (Moll, 1970, 39)

2. JOAN BENEJAM I VIVES

El nostre personatge, Joan Benejam i Vives, Mestre Benejam com fou conegut per tot el poble, neix a Ciutadella de Menorca el 27 de Març de 1846, on hi cursarà la primera ensenyança. Recurrirem altra vegada a les paraules de F. B. Moll per descriure aquella Ciutadella eminentment rural, aristocràtica i clerical de finals del passat segle:

"Era la típica ciutat levítica i episcopal. Les hores transcorrien assenyelades pel campaneig de la catedral, de les parròquies i dels convents (...) El palau del bisbe venia a ésser, de fet, el centre de la vida pública de la ciutat, perquè el règim civil estava en mans dels "conservadors", i això volia dir en mans d'un consorci aristocràtico-cleri-

cal que era el que duia el timó dels negocis ciutadans"
(Moll, 1970, 39)

Als 16 anys Joan Benejam marxà a Barcelona per a ingressar a l'Escola Normal per a cursar estudis de Magisteri.

Aquests anys d'estança a Barcelona i després a Blanes on treballà com a mestre, són força importants dins la vida de Benejam. El seu esperit inquiet i preocupat el duu a col·laborar amb la premsa per fer públiques les seves opinions, això ferà també que arribi a fundar un periòdic, "El Blanense" (Memòria de la Secretaria Municipal, Maó, 1976, 16-25).

Segurament és durant aquests anys que simpatitzà amb la ideologia dels republicans federals que ocupaven gran part del panorama polític a Catalunya (Balcells, 1980, 278-290) i coneix Emilio Castelar.

Un any després de la Revolta de Setembre torna a Ciutadella a l'edat de 23 anys, i funda el "Colegio Ciudadelano" tancant-lo quatre anys després quan guanya per oposició la plaça de mestre a l'Escola Pública de Ciutadella.

Molt prest el jove mestre ciutadellenc, compromés amb la seva tasca i convençut que cal anar més enllà dels límits de l'escola, comença a publicar gran nombre d'articles relacionats amb l'educació i altres qüestions referides a la vida de Ciutadella. A part de la corresponsalia de "El Menorquin", organ del Partit Republicà Federal a Menorca, també fundà revistes de caire educatiu: "La escuela Educativa", "Alma de maestro", "El Buen Amigo" etc.

Fou un home molt actiu dins la vida pública de Ciutadella, una ciutat eminentment conservadora i clerical; Benejam fou un dels organitzadors de l'oposició republicana, ocupà plaça de regidor a l'Ajuntament ciutadellenc i també orientà als obrers, quasi tots de la indústria sabatera, respecte les seves reivindicacions. Aquesta oposició dirigida entre altres per Mestre Benejam, radicava al Casino Nou i, en haver-hi eleccions, pareix que aconseguia fer passar males estones als candidats conservadors (Moll, 1970, 39-40).

Ocupà el càrrec de director de l'"Escuela de Dependientes del comercio" i viatjà a Cuba l'any de la seva jubilació (1912) per a visitar un fill i altres familiars, aprofitant el mateix temps per a donar a conèixer la seva obra. Morí a Ciutadella, el 22 de Febrer de 1922, tot just un mes bans de complir els 76 anys.

L'obra de Benejam és extensa i dedicada quasi en exclussiva a temes educatius, impregnada d'un gran optimisme pedagògic, característic d'ell i de molts mestres i pedagogs del seu temps, que veien en l'educació el vertader motor pel canvi social. Així, obres com: "Mis Cantares" (1870), "Emanaciones de la Escuela y el Hogar" (1874), "Gramàtica

Educativa" (1878), "Cuestiones transcendentales sobre enseñanza de adultos" (1879), "El Pueblo Ilustrado" (1879), "La Escuela Práctica", "Vulgarizaciones Científicas", "La Enseñanza Racional", "El Lenguaje en Acción" (1888), "La Aurora de la Lectura" (1890), "La tierra, bosques de la vida rural" (1891), "España, lecturas razonadas sobre su historia" (1895), "Páginas de Ciencias físico-naturales", "Lecturas Educativas", "Harmonías Científicas", "Las Pequeñas Historias", "Poesías Razonadas", "La Vida Humana", "La Enseñanza Viva", "Vida Nueva" (1908) i algunes de caire literari, incloses dins el moviment del "costumisme" com són "Ciudadella Vella" i "Foc i Fum", obres en les quals el protagonista sempre és la vida local, la relació social, esdevenint testimoni de la quotidianitat d'un poble, ens permeten emmarcar l'obra de Joan Benejam.

El regeneracionisme és un fenomen que a nivell ideològic presenta una varietat de possibilitats bastant ampla; així tenim que presenta unes

"formes ideològiques refrendades pel liberalisme renovat, per l'empenta del positivisme. (...) El regeneracionisme creu a nivell econòmic en el lliure mercat, a nivell polític en el parlamentarisme i a nivell social en els productes de l'educació..." (Colom, 1980, 66)

Tot i amb això és ben cert que alguns regeneracionistes arribaren a adoptar postures polítiques radicals com la "política quirúrgica" de Joaquín Costa (Tuñón de Lara, 1977, 57-65). El que cal destacar és que el regeneracionisme i, per tant, els regeneracionistes, sorgeixen, uns de forma més directa, altres no tant, dels fonaments establerts per la "Institución Libre de Enseñanza". Els institucionistes formaren el substrat de tots aquests moviments socials i educatius de finals de la passada centúria fins a la II República.

Joan Benejam, impregnat pels ideals regeneracionistes, planteja com a argument essencial per a millorar el país, la necessitat urgent d'educar, instruir i culturalitzar el poble. Mentres no hi hagi una infraestructura escolar adequada, mentres no existeixin uns sistemes de formació i educació permanent dels individus, mentres la societat no esdevengui tota ella educativa, no serà possible la transformació social, política i econòmica del país.

A partir d'aquest plantejament, Benejam està plenament convençut que el sector social més necessitat d'aquesta formació que el portarà a la transformació necessària és el món pagès, no oblidem que Ciudadella és, encara en aquells moments, una població eminentment rural, on uns pocs aristòcrates són els propietaris de les terres. Al mateix temps cal

desenvolupar una política nova de reformes agràries que permeti:

"... el trabajo asociado á la inteligencia, y la inteligencia en consorcio con el sentido moral, han de regenerar á nuestro pueblo, y sólo mejorando en este sentido la agricultura, en España sobre todo, se prestará vitalidad a las demás industrias". (Benejam, 1891, pàg. V)

Arrel d'això Benejam advocarà en favor del món rural en contra de les ciutats, dirà que les ciutats són perniciosos per a l'ànim de l'individu, no deixant-lo actuar en ple domini de les seves facultats —massificant l'home, el fan menys lliure—, al mateix temps això fa que s'abandonin encara més els pobles rurals a la seva dissort, allà on la ignorància, l'abúlia i els mals costums regnen damunt tot. Els pobles es van allunyant de cada vegada més de les ciutats, tant en el nivell cultural com econòmic, les dues coses degudes a la manca de medis i ajudes per part dels que tenen el deure de revitalitzar aqueixes zones.

"!Funesta aberración! Para sostener una vida artificiosa en las ciudades donde la atmósfera del mercantilismo apaga las llamaradas del espíritu, y donde las intemperancias y las complicaciones de la vida consumen el organismo, se acumulan capitales, inteligencias, todas las fuerzas vivas de que la sociedad dispone; mientras que en los campos, donde puede mantenerse el individuo bajo la influencia de todos los elementos cósmicos, en pleno dominio de sus facultades, con mas cielo y mas Dios, con mayor belleza y menos desazones, de allí nos apartamos con desvío, y aquellas tierras languidecen, y aquella fecundidad se agota, y quedan cegados aquellos manantiales, origen, que tal podrían ser, de la mas segura, de la mas positiva riqueza nacional". (Benejam, 1891, pàg. II-III)

Aquesta situació quedarà solventada per dues vies. La primera, dirà Benejam, serà que es revaloritzi la importància que té el camp, donant-li l'ajuda que precisa,

"Embellezcamos las comarcas agrícolas distribuyendo en las zonas rurales el exceso de gente, la plétora de producción que experimentan las ciudades; pero conduciendo á aquellas comarcas los recursos que faltan: dinero, brazos é inteligencias". (Benejam, 1891, pàg. III-IV).

La segona, molt entrelaçada amb la primera és la d'instruir a la població agrícola, la qual cosa fins ara no s'havia pogut fer degut a la manca de recursos econòmics que permetessin als pagesos poder viure d'una manera més benestant, alleujats de la penosa càrrega del món camperol, i tenir temps lliure que els permetés activitats formatives i culturalitzadores. Ara

bé, la manca de motivació serà per a Benejam una de les principals preocupacions:

“Generalmente, las clases jornaleras en España, se muestran refractarias al progreso moral por medio de la instrucción. Sin móviles protectores que los animen ni ejemplos prácticos que les interesen, no piensan más que vivir al día y consideran la ilustración como patrimonio de las clases acomodadas. Algunos grupos sueñan con proyectos irrealizables bajo la atmósfera en que viven sumergidos, y esperan su regeneración social de los trastornos políticos, cuando debieran esperarla de su propia virtud y valimiento”. (Benejam, 1879c, pàg. 18-19).

Una vegada concienciats els habitants dels pobles de la necessitat de la cultura i de l'educació, la ignorància i tot el que ella suposa serà desarrelada: misèria, mals vicis, enclaustrament i aïllament respecte a noves directrius de tipus tecnològic per a millorar l'agricultura; aqueixa serà la clau de volta perquè els pobles evolucionin:

“Cuando el pueblo conozca lo que vale la instrucción, lo que moraliza la enseñanza, lo que alcanzan los conocimientos asociados a la profesión de un arte, aunque éste sea humilde, huirá de los focos de perdurable contagio donde el espíritu se enerva y el corazón se degrada con hábitos tan indignos como groseros. Un pueblo instruido es siempre un pueblo honrado”. (Benejam, 1879 c, Pròleg)

Es tracta, en definitiva de regenerar el país començant per la seva base: millorament de la seva infraestructura i culturalització dels seus pobles. Benejam planteja un clar i ferm intent de servir al país a través de la instrucció del poble, fixant-se com a objectiu prioritari per aconseguir la millora social, l'establiment d'un nou sistema educatiu en funció de les necessitats existents, la qual cosa comportarà una major eficàcia.

Aleshores és quan Mestre Benejam en fa una anàlisi de la situació en que roman l'actual sistema educatiu espanyol, veient i demostrant la seva ineficiència i incapacitat així com està organitzat actualment:

“Verdad es que de algunos años a esta parte se ha obligado á los pueblos a sostener cuando ménos una escuela pública de niños y otra de niñas, pero ¿se ha promovido, ya que no obligado, la asistencia a éstos bajo el punto de vista racional y educativo? ¿Se desarrollan en ellas todas las fuerzas vivas del espíritu infantil? Por otra parte, á donde van a parar esos niños que obligados por

las necesidades de la familia, ó sacrificados á bastarda codicia abandonan la escuela por el taller ó por la fábrica, cuando su inteligencia apenas se abría al bienhechor rocío de los primeros conocimientos?" (Benejam, 1879c, pàg. 4)

Per a resoldre aquest problema el mestre ciutadellenc ens dirà que l'educació, la instrucció no ha d'ésser una tasca únicament destinada a dur-se a terme dins les escoles; sinó que més aviat tota la societat en si ha d'ésser educativa, ha de promoure la cultura, la de generalitzar. Els allots, una vegada surten del recinte escolar s'han de trobar dins un ambient propici per a la seva educació.

"La vida del hombre en su infancia es como una placa sensible que recoge todas la imdgenes que ante ella discurren. Es una vida casi automática, alimentada por impresiones". (Benejam, 1899, Pàg. 158).

Del comportament de la societat dependrà l'eficàcia de l'ensenyament. Els infants aprenen més veient l'actuació dels seus pares i la gent que els envolta que escoltant al mestre durant quatre o cinc hores cada dia. Per això mestre Benejam porta més enllà de les parets de l'escola la seva tasca educativa, instal·lant un teatre a un local veïnat, en el qual els nins representaran comèdies escrites per ell i al mateix temps que no *"respiran vicios por todas partes"* (Benejam, 1899, pàg. 23) la funció del teatre serà un reforç de les seves lliçons escolars; com exemple clar d'això basta nombrar el títol d'algunes de les seves comèdies: "El Pais de la Gramática", en la qual són personificades totes les parts de l'oració; o "Harmonias Científicas", introducció versificada a la ciència, mitjançant la qual els nins contacten per primera vegada amb conceptes elementals típics de la ciència natural.

Per altra part, també escriurà comèdies en les quals cal la participació de tots, petits i grans; d'aqueixa manera aconseguirà interessar al món adult en la tasca educativa que duu a terme l'escola, establint un apropament entre el poble pla i el món de la cultura:

"No hay duda que las comedias infantiles, siendo buenas pueden considerarse como un motivo de entusiasmo para los niños, como un acto de satisfacción para los padres y como un medio influyente para la educación" (Benejam, 1899. Pàg 55)

Respecte a aquesta necessitat de la cultura, proposarà la creació d'un Centre Cultural (Benejam, 1899, Pàg. 47), que tindrà com a objectiu omplir el buit que hagués pogut deixar la passada escolarització dels majors:

"Poco vale el saber leer si no se lee, de poco sirve el haber frecuentado la escuela durante la infancia, si luego se olvidan los conocimientos, ó no se acrecientan mediante ejercicios posteriores". (Benejam, 1891. Pàg. 23).

Aquest Centre no tindrà cap tipus de funció lucrativa: *"nada de reglamentos, ni de juntas, ni de cargos"* (Benejam, 1899, Pàg. 48). Allà es podrà llegir, comunicar idees, assistir a conferències, i sobretot i principalment, augmentar els coneixements obtinguts i adquirir-ne de nous:

"Con ellas (referint-se a les reunions) arrancareis victimas a los groseros y viciosos pasatiempos de que los pueblos están plagados". (Benejam, 1899. Pàg. 48)

És precisament dins aquesta mateixa línia que es poden emmarcar les escoles d'adults que propugna Benejam. Com deixarà entreveure clarament a la seva obra *"Cuestiones transcendentales sobre enseñanza de adultos"*. No és la seva intenció fer un filòsof de cada pagès, sinó donar el mínim d'instrucció per a desenvolupar la seva capacitat crítica. Per aconseguir això proposa una mena d'organització interna d'aquestes escoles: estaran dividides en tres graus de cara a l'optimització de l'ensenyament: els que no saben res, els que saben qualche cosa, i al tercer grau aquells que tenen una formació més completa. Aleshores el mestre podrà adaptar-se millor a les necessitats —si bé no de cada individu en concret— més immediates de cada grup. La poca disposició de la gent del camp cap a la instrucció quedarà solventada quan es canviï el programa d'ensenyament:

"Desechemos las escuelas de leer, escribir y contar solamente, desechemoslas sino por estériles, por insuficientes al ménos, y despleguemos a los ojos de la multitud ignorante un programa de enseñanza sencillo, pero universal; ameno, pero uniforme; variado, pero armónico; un programa que partiendo de los primeros elementos de la materia, analice sus propiedades y estudie sus aplicaciones, sus leyes y fenómenos y penetre al fin en las más transcendentales cuestiones del espíritu". (Benejam, 1879a. Pàg. 6)

Una vegada adaptada l'escola a les necessitats de l'alumnat (Aquí hem parlat de gent adulta, més endavant analitzarem el mateix problema al món infantil), l'interès per aprendre i augmentar la cultura vendrà per ell mateix. Joan Benejam escriví una obra (*"La Tierra. Bosquejos de la vida rural"*) dedicada precisament a un tema molt d'acord amb els interessos de la gent adulta del seu poble, mostra clara de la coherència existent entre la teoria que propugnava i la pràctica que desenvolupà.

Amb paraules planeres i sencilles, intentarà reforçar la tasca de l'agricultor. Li mostrarà les avantatges que té la vida rural i fins i tot

l'aconsellarà de com explotar la terra treient-ne el màxim de beneficis. L'autor, al pròleg del llibre, proposarà que aquesta obra sigui inclosa com a llibre de lectura a les escoles:

“¿Mereceran estos Bosquejos ser introducidos como libro de lectura en las escuelas de nuestra patria, para disponer los niños á recibir las impresiones más en armonia con las necesidades de la época que alcanzamos?” (Benejam, 1891. Pàg. IV).

En definitiva, Mestre Benejam fou un home del seu temps, preocupat per la realitat del seu entorn, fermament convençut del poder que tenia l'educació com a element de transformació social. El seu concepte d'educació va encaminat prioritàriament cap a la creació d'un nou Home, un Home que no caigui en la peresa de no pensar, de no discórrer, lluitant sempre per no veure's convertit en autòmata, perill de la societat actual. Serà ell mateix que amb poques paraules però ben clares i perquè s'entengui ens dirà que: *“La educacion es una: formar hombres y mujeres con aptitud para la vida”* (Benejam, 1908. Pàg. 15)

Com hem dit abans, quan parlàvem de la formació d'adults, l'enfoc educacional dels regeneracionistes serà el centre de la ideologia i de la praxis de Joan Benejam:

“Hay que decir la verdad, mal que nos pese. Ese caracter frívolo é insubstancial y más que otra cosa charlatanesco, que se revela en los pueblos meridionales y sobre todo en nuestra patria, arranca en parte de la escuela, de su organizacion maquinal y de sus procedimientos empíricos y automáticos”. (Benejam, 1899. Pàg. 196)

Recordem que això farà que critiqui durament el sistema educatiu actual, qualificant-lo de reproductor d'ideologies i de la cultura llibresca, sense tenir en compte la vertadera realitat social i econòmica que envolta el país. El desfasament existent entre la situació regnant i la que imposen els llibres escolars és el que fa que l'escola es vagi desvaloritzant de cada vegada més:

“Porque no es el objeto de la enseñanza primaria, ni debiera ser tampoco el de la superior, la incrustacion de cosas pasivamente aprendidas y almacenadas, para sacarlas despues a pública subasta en el mercado de la vida; sistema intelectualista que por desgracia priva todavia, no; la verdadera enseñanza es muy otra: ha de ser educativa, racional, armónica, progresiva, ordenada, práctica y palpitante”. (Benejam, 1899. Pàg. 185-186).

L'ambient de deixadesa que assoleix el país a ulls de Benejam provoca una degeneració del comportament del poble, de l'home en general. Degut a això i per a resoldre-ho proposarà una nova forma d'ensenyament que sigui capaç de contrarrestar la situació actual. La crítica de Benejam a l'actual sistema educatiu farà palesa la necessitat d'una nova estructuració, transformant-lo des de la seva base. Altres regeneracionistes illencs, com per exemple Rafel Ballester ("Estudio sobre la enseñanza de la Geografía") propugnaren ja una remodelació començant pel nivell de contingut fins al metodològic, passant per l'organitzatiu. Per a Joan Benejam la primera tasca a realitzar farà referència a la formació dels mestres i educadors en general. Insistirà sobre la mateixa problemàtica quan criticarà la posició d'alguns mestres que s'estanquen i es conformen aplicant més o menys els coneixements adquirits a les escoles de Magisteri. (Benejam, 1899). Ells mateixos han de començar la seva labor renovant-se constantment de cara a millorar la pròpia instrucció rebuda i no caure en els mateixos tòpics de reproducció de coneixements. Es pot entreveure aquí l'ideal d'home individual, típica de l'època, allà on es predicava l'individualisme com a confrontació a la massificació de la societat i de l'home particular. Això millorarà també la tasca d'aprenentatge de l'alumnat.

No deixarà tampoc de criticar la postura de la societat davant aquest fet: no es dóna importància a l'ensenyament, preocupant-se única i exclusivament cada sector dels seus propis interessos:

"En primer lugar se exigen á los maestros esfuerzos sobre-humanos para trabajar en la obra augusta de redimir el niño de la esclavitud de la ignorancia, que es la más negra de las esclavitudes, pero, ¡en que condiciones!. Encerrado el maestro en cuatro paredes, muchas veces en aposentos sombríos, entre el confuso guirigay de multitud de voces proferidas por niños de todas las edades y condiciones, violentados, aburridos por largas horas de clase... Añadid á todo esto la falta de consideraciones, la desairada situación en que vive el maestro á causa de su corto sueldo; la presión oficial, las exigencias de las familias, las conturbaciones que circundan su alma por querer subir un poco más en la esfera en que la sociedad le condena; la espada de Damocles siempre levantada sobre su cabeza, ya si se quiere por la mano del cura, del alcalde ó del cacique, cuando no sabe plegarse á todos, sin hacer jamás su gusto; y si no se os ocurre llamarle negro de la casta blanca, llamadle forzado o galeote". (Benejam, 1908, Pàg. 34)

Coordinant una vegada més la seva ideologia i la pràctica do-

cent, dins el mateix principi d'activisme responsabilitzarà als pares de la majoria de fracassos dels alumnes. Els pares han de tenir participació activa en l'educació dels nins: des de dintre de la institució familiar, *"un maestro no educa un niño con lo que le dice, sino que el niño se educa o se pierde con lo que su padre hace"* (Benejam, 1899, Pàg. 91), així com també preocupant-se del què es fa i què s'ensenya dins l'escola. A part de les representacions teatrals esmentades abans, Benejam reunia sovint als pares donant conferències sobre aspectes referits a educació. L'intent liberal d'apel·lar per una nova jerarquització de valors en la vida social quedarà remarcat per Benejam quan aconsella educar els fills dins una perspectiva d'austeritat recordant-lis que és més ric el que menys necessita (Benejam, 1908, Pàg. 26), materialment parlant. El nin ha d'ésser educat amb primer lloc i des de sempre per la seva mare. Ha de tenir moltes experiències visuals, tàctils i ambientals, i així s'anirà formant des del principi: educació física, habitacions ventilades... en definitiva, naturalesa. (Benejam, 1899, Pàg. 141). Ara bé, cal ressenyar també que Benejam no romandrà únicament en un enfoc biologicista i higienicista tant propi de finals del segle passat:

"¿No os parece que nos convendría hablar menos y obrar más? (...) Aire puro, alimentos de buena calidad, habitaciones sanas, ejercicio, limpieza, etc. Esto es bueno, pero hay que ir más allá". (Benejam, 1908, Pàg. 16).

La transformació dels aspectes didàctics de l'ensenyament així com també dels continguts és una de les tasques fonamentals que desenvolupà Mestre Benejam. Com ja s'ha esmentat abans, el que cal és una transformació dels continguts adquant-los a la vertadera realitat social en què s'està immers, en el nostre cas a la Ciutadella de finals del segle XIX i principis del XX. Els regeneracionistes parteixen de la base de servir al seu país però sobretot i a partir de la seva pròpia terra. *"Cuando no hay altivez de raza, no puede haber rebelion contra la injusticia, y cuando no hay rebelion contra la injusticia, reina el abuso en toda la línea"* (Benejam, 1908, Pàg. 34-35). En aquest sentit analitzarem dues aportacions de Joan Benejam: en primer lloc i com a fet més rellevant hem d'assenyalar el seu afany de treballar dins i per al seu poble, la qual cosa farà que en els aspectes educatius Benejam aprofiti les possibilitats del seu medi per damunt qualsevol cosa: sortides al camp, investigacions, i sobretot la creació d'un museu escolar a partir de materials propis de la localitat, tant naturals com industrials (Benejam, 1899, Pàg. 63). Es força interessant el que diu al respecte:

"¿No os habéis fijado en esta anomalía? Esos niños o niñas, y aún adultos, os recitarán de la gramática y de la aritmética y de la geografía y de la historia una variedad de conceptos, y no saben nada de la topografía de su pue-

blo ni de los elementos que la constituyen (...) Más cuenta le trae a mano a uno que vive en un país lo que hace el alcalde que lo que hizo el rey Wamba, por ejemplo (...). Conocer el pueblo, el medio en que uno vive, las intimidades de su albergue, por decirlo así: las condiciones topográficas, la vida moral, económica política y administrativa para mejorarla, para dignificarla, hé aquí, por donde, en nuestro humilde concepto, debería empezar nuestra enseñanza". (Benejam, s. d. j. Pàg. I-III).

Afegirà també que totes les vegades que es pugui, s'ha d'estudiar directament la naturalesa, igualment que s'ha d'estudiar la societat tal i així com es desenvolupa: els moviments, les institucions, etc. (Benejam, 1899. Pàg. 63). És una forma més de relegar a un segon terme el que fins ara havia estat sempre el centre irradiador dels coneixements dins la institució escolar, creiem que les mateixes paraules de Mestre Benejam són ben clares i explícites respecte als llibres escolars i l'abús que s'en fa:

"Formad el propósito de barrer y limpiar la enseñanza de todas las escorias, una de tantas el abuso de los libros y de las lecciones de memoria (...) Para que los niños razonen el texto, es necesario que el texto se halle al alcance de su razón. Es necesario que sea claro y asimilable: sólo de esta suerte el libro puede servir de auxiliar; de otro modo es un trasto inútil y fastidioso". (Benejam, 1899. Pàg. 66).

Evidentment no es tracta d'una escola sense llibres sinó que més aviat es tractarà d'un ús racional i adequat dels llibres com a suplement de les matèries que difícilment poden ésser estudiades de forma directa de la realitat i també com a complement de la tasca del mestre. Hom creu que aquest és un punt fonamental i que encara ara no ha estat del tot assimilat pels nostres educadors ja que malhauradament a moltes escoles els infants segueixen patint una formació-deformació excessivament llibresca.

El segon punt al qual ens referiem abans està completament annexionat amb aquest. L'ideal d'educació integral, del qual actualment també se'n parla sovint, està present de qualqua manera dins el pensament i l'obra dels educadors d'aquesta època, entre ells Joan Benejam.

"Nosotros seguimos resueltamente el movimiento pedagógico de nuestra época, que tiende á desarrollar armonicamente las fuerzas vivas del espíritu del niño". (Benejam, 1878. Pàg. 7)

Després, a la seva obra "La alegría de la Escuela" es reafirmarà explícitament dient que "al niño se le educa, y su educación debe de

ser integral, porque por entero vive y por entero se manifiesta" (Benejam, 1899. Pàg. 83).

Passant ja a un altre punt, més directament relacionat amb l'organització escolar, Benejam serà un dels primers que instaurarà arreu de Menorca l'ensenyament graduat i cíclic:

"Todas las secciones de una escuela deben de estar de tal suerte engranadas entre sí, que, el paso de una a otra no se manifieste por una transición. No, han de formar eslabones convenientemente trabados, la continuidad bajo un orden progresivo. Toda la enseñanza general de una escuela ha de llevar el mismo carácter impreso: ha de haber en ella absoluta unidad de objeto, de procedimiento y de sentido.
(Benejam, 1899. Pàg. 93-94).

Aquest ordre aconseguit mitjançant la graduació de l'ensenyament en tres cursos i aplicant un sistema cíclic on a cada curs es veurà una ampliació del que s'ha vist a l'anterior, farà donar una passa endavant a l'optimització de l'ensenyament.

Finalment, en quant als aspectes orgnizatius, proposarà com a nombre ideal d'alumnes dins cada secció el de 25, adduint raons d'eficàcia del procés d'aprenentatge.

3. CLOENDA

Per a concloure aquesta aproximació al pensament i a l'obra de Joan Benejam, volem ressenyar que fou un home molt arrelat al seu poble, d'una activitat constant i prolífic a l'hora d'escriure; però, tot i amb això, no presenta un cos sistematitzat del seu pensament educatiu. Ell analitzà la situació i els problemes que en aquells moments evidenciava l'escola: mètodes didàctics, continguts, formació d'adults, aspectes organitzatius, etc. Conclueix aquesta anàlisi amb una dura crítica del sistema educatiu del seu temps, del qual opina que el principal problema està en què no s'adequa a les necessitats del poble, per tant, cal fer-lo sintonitzar amb la realitat del país, per així poder assumir les necessitats i deixar d'ésser deficitari.

Les respostes de Benejam a tota aquesta problemàtica educativa i social plantejada al seu entorn ofereixen un substrat ideològic de tipus regeneracionista, en el fons del qual de qualqua manera hi són paleses algunes de les concepcions dels homes de la I. L. E.

Resumint, la vida i l'obra de Benejam estan condicionades constantment per dos aspectes que s'han explicitat: la Ciutadella rural i eclesiàstica del seu temps i la ideologia regeneracionista, que roman implícita a tots els seus escrits. Ambdós aspectes juntament amb la ferma voluntat de servir al poble, d'ajudar-lo mitjançant l'educació com a únic

argument vàlid per a la transformaci3 social, el portaran a trav9s de la seva obra, indiscutiblement, a ocupar un lloc privilegiat dins el panorama de la migrada hist3ria de la Renovaci3 Educativa a Menorca.

4. APÈNDIX

L'OBRA DE JOAN BENEJAM I VIVES

1870. *Mis Cantares*. Mah3n, Tip. Fábregues Hermanos. 20 pp.
1874. *Emanaciones de la Escuela y del Hogar*. Ciudadela, Imp. S. Fábregues. 98 pp.
1878. *Gramática Educativa*. Método racional de educaci3n por medio de lecturas y ejercicios gramaticales. Palma, Imp. P. Gelabert. 229 pp.
- 1879 (a) *Cuestiones transcendentales sobre enseñanza de adultos*. Mah3n, Imp. M. Parpal. 20 pp.
- (b) *Harmonías Científicas*. Introducci3n en verso á los niños en la esfera de la ciencia, sin esfuerzo y amenizándola. Ciudadela, S. Fábregues. 128 pp.
- (c) *El Pueblo Ilustrado*. Teorías al alcance de todos. Ciudadela, Imp. S. Fábregues. 512 pp.
- 1880 *El 9 de Julio de 1558*. Ciudadela, Imp. S. Fábregues.
1886. *Foc i fum*. Quadro de costums en tres actes i en vers. Ciudadela, 131 pp.
1888. *El lenguaje en acci3n*. Diccionario que comprende la mayor parte de vocablos. Ciudadela, Imp. S. Fábregues.
- 1890 *La Aurora de la lectura*. Método para enseñar a leer. Ciudadela, Imp. S. Fábregues.
1891. *La Tierra. Bosquejos de vida rural*. Ciudadela, Imp. S. Fábregues, 156 pp.
1895. *España. Lecturas razonadas sobre su historia*. Ciudadela, Imp. S. Fábregues.
- 1898 (a) *Poesias razonadas*. Conjunto de composiciones poéticas, razonadas en lenguaje llano, para hacer destacar las bellezas que contienen y hacer sentir sus efectos. Ciudadela, S. Fábregues, 142 pp.
- (b) *Vulgarizaciones Científicas*. Ciudadela, Imp. S. Fábregues, 552 pp.
1899. *La Alegria de la Escuela*. Obra redactada para que sirva de guia á los jóvenes maestros, a fin de hacer agradable, digna y provechosa su noble profesi3n. Ciudadela, Imp. S. Fábregues, 242 pp.
1908. *Vida Nueva*. Plan de mejora social por medio de un nuevo sistema eductivo. Madrid, Victoriano Suárez, 1908.
1911. *Somos hoy mejores que ayer proMenorca*. Mah3n, Imp. Manuel Sintés. 18 pp.

- 1912 *Para el corazón*. Ciudadela, Imp. S. Fábregues. 104 pp.
1971. *Ciudadella veia*. Records d'un quant temps enrera. Ciutadella, Ed. a cura de Lluís Casanovas i Germà Coll. Ed. Nura.
1981. *Modisures, frases fetes i refranys menorquins*. Ed. del Consell Insular de Menorca.
- S. d. (a) *Ciudadela*. Breves nociones sobre el conocimiento del pais para la enseñanza de la vida local.
- S. d. (b) *La Escuela Práctica*. Revista Pedagógica. Publicació quincenal.
- S. d. (c) *La enseñanza racional*.
- S. d. (d) *Páginas de Ciencias Físico-Naturales*.
- S. d. (e) *Lecturas Educativas*. Primeros conocimientos del mundo físico y moral bajo distintas formas de lenguaje.
- S. d. (f) *Las pequeñas historias*. Destinado á formar el carácter de los niños.
- S. d. (g) *Ejercicios de Aritmética*.
- S. d. (h) *La Vida Humana*. Bajo el punto de vista orgánico y social en forma de catecismo. Ciudadela, Imp. S. Fábregues.
- S. d. (i) *Vida Hermosa*.
- S. d. (j) *La enseñanza viva*.

COMÈDIES INFANTILS.

1904. *El Pais de la Gramática*. Juguete cómico en dos actos, á propósito para ser representado por todos los niños de una escuela y por medio del cual se personifican todas las partes de la oracion y sus divisiones, dando vida á todas ellas. Ciudadela, Imp. S. Fábregues, 2ª ed.
- S. d. *El Lazarillo*. Comedia en dos actos propia para ser representada en cualquier teatro por hombres y niños.
- S. d. *La guerra Infantil*. Comedia en cuatro actos.
- S. d. *Amor y justicia*. Comedia en un acto y en verso la que comprende una escena en el campo á todas líneas interesante.

MATERIAL DIDÀCTIC.

El Didascosmos. Aparato de cartón piedra que en notables relieves representa una aglomeración de los detalles de la superficie del globo, distribuidos convenientemente. Se trata de un pequeño mundo que se ofrece a la vista de los niños para discurrir sobre todos sus accidentes. El autor se encarga de mandarlo a destino. Este aparato reclama mas amplias explicaciones que facilita el inventor Juan Benejam.

BIBLIOGRAFIA

- BALCELLS, A./ARDIT, M./SALES, N.: 1980, *Història dels Països Catalans. De 1714 a 1975*. Edhasa, Barcelona.
- BALLESTER, R.: 1901, *Estudio sobre la enseñanza de la Geografía*. Imp. F. Guasp, Palma.
- BISSON, J.: 1967, *La Tierra y el Hombre de Menorca*. Ateneo Científico Artístico y Literario de Mahón, Palma.
- CARBONELL, J.: 1964, "La Cultura a Menorca" en *Serra D'Or*. Nov., nº 11. Barcelona.
- CASASNOVAS, A.: 1977, "En torno a la revolución de 1810" en *Diario de Menorca* de 2 de Març de 1977.
- CARR, R.: 1979, *España. 1808-1939*. Ariel, Barcelona.
- COLOM, A. J.: 1980, "Un regeneracionista mallorquí: Rafel Ballester i l'ensenyament de la Geografia" en *Trabajos de Geografía*, Fac. Filosofia i Lletres, Palma de Mallorca.
- DURAN PASTOR, M.: 1981, *Aspectos del s. XIX en Mallorca y Menorca*, Palma de Mallorca.
- FABREGUES, M.: 1878, *Biblioteca de escritores menorquines*. Imp. Fabregues. Ciutadella.
- FERRER FLOREZ, M.: 1973, "Balears en los siglos XIX y XX" en *Revista Balear*. Mallorca. Año VIII, nº 31, 2º trimestre, 1973.
- LOPEZ CASASNOVAS, J.: 1978, "D. Juan Benajem i Vives" en *Memoria de la Secretaría Municipal del Ayuntamiento de Ciudadela*. 1976. Al.les.
- MERCADAL BAGUR, D.: 1979, *Datos para la historia de los movimientos obrero y político en Menorca*. Ed. Menorca, 2ª ed., Mahón.
- S. d., *Los ayuntamientos de Mahón a través de su historia*. Ed. Menorca, Mahón.
- MOLL, F. de B.: 1970, *Els meus primers trenta anys*. Ed. Moll, Palma.
- MONBEIG, P.: 1922, "La revolución económica de Majorque et Minorque au XVIII siècle" en *Revista de Menorca*.
- MURILLO I TUDURI, A.: 1977, *La revolució menorquina de 1810*. Ed. Nura, Col. Ahir i avui. Menorca.
- QUINTANA, J. M.: 1976, *Menorca segle XX. De la Monarquia a la República*. Ed. Moll. Palma.
- SANTANER MARI, J.: 1972, "Galeria de Maestros Baleáricos: D. Juan Benejam Vives" en *Boletín Informativo de la Jefatura Provincial del S. E. M.* Año I, nº 2. Nov.-Dic.
- SERRA BELABRE, M. L.: 1967, "Repercusión de la guerra de Secesión en la economía menorquina" en *Homenaje a J. Vives*. Universitat de Barcelona, Barcelona.

- TERRON PONCE: 1981, *La reconquista de Menorca por el duque de Crillon 1781-1782*. Ed. Menorca, Mahón.
- TUÑÓN DE LARA, M.: 1977, *Medio siglo de Cultura española (1885-1936)*. Ed. Tecnos, 3ª ed. Madrid.
- 1974a, *Estudios sobre el siglo XIX español*. Ed. S. XXI, Madrid.
- 1974b, *La España del siglo XX. La quiebra de una forma de Estado. (1898-1931)*. Ed. Laia, Barcelona.
- VARIS. 1977, *Crisis del antiguo régimen e industrialización en la España del siglo XIX*. Ed. Cuadernos para el diálogo, EDICUSA, Madrid.
- VARIS; 1983, *SOLC. Literatura Catalana amb textos comentats*. Edicions 62. Textos per a l'ensenyament, 5ª ed. Barcelona.

SUMMARY:

This article is about the pedagogic ideary of Joan Benejam i Vives, his work has a very important place in the history of the educative renovation in Menorca.

Benejam, impregnated of regeneratives ideals, proposes the education of the people as an essencial argument for the better condition of the country.

I enclosed a bibliographic appendix of his work.